

ADLÎ DÎVÂNİ VE AHMET PAŞA DÎVÂNİ'NİN ANLAM DÜNYASI BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI*

COMPARISON OF THE DIVANS OF ADLİ AND AHMET PASHA IN TERMS OF THE SEMANTIC WORLD

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЗНАЧЕНИЯ МИРА В ДИВАНАХ АДЛИ И АХМЕТ ПАШИ

Yakup YEŞİLYAPRAK**

ÖZ

Edebiyat ve şiirle ilgilenen hemen hemen herkes, zihninde iyi şair ve kötü şair diye bir derecelendirme fikrine sahiptir. Ancak bu derecelendirmenin hangi kriterlere göre yapıldığı konusunda aynı durum söz konusu değildir. Derecelendirme ya da değerlendirme konusunda kişinin zihninde bazı kriter ve somut referanslar yoksa hem söz konusu derecelendirme ya da değerlendirme sağlıklı olur hem de bu durum kişinin bir edebî eseri değerlendirirken gerekli bilince ve bilgi birikimine sahip olmadığını gösterir. Zira eğer kişi, bir edebî metni diğer bir edebî metinden bazı kriterlere göre üstün sayıyorsa kriterleri ya da bu kriterler sonucunda vardığı hüküm yanlış bile olsa bu durum, metnin niteliğiyle ilgili önemli veriler sağlayabilir. Bu çalışmada, Adlî ve Ahmet Paşa'nın divanları özelinde bir edebî metni diğer bir edebî metinden ya da bir şairi diğer bir şairden üstün kılan kriterler ve somut referanslar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla amaç, hem bir edebî eserin gerçek niteliğine ulaşmada karşılaştırma yönteminin rolünü ortaya koymak hem de bireyleri iki şair ya da edebî eser karşılaştırılır ya da değerlendirilirken somut referanslara yönelmeye teşvik etmek olmuştur. Şair olarak Ahmet Paşa ve Adlî'nin seçilmesinin nedeni, birçok araştırmacı tarafından döneminin en iyi, klasik Türk şiirinin ise kurucusu sayılan ancak buna dayanak olarak hakkında çok fazla somut veri sunulmayan Ahmet Paşa ve nispeten gölgede kalan Adlî'yi somut verilere göre karşılaştırmanın gerekli olacağını düşünülmesidir. Buna göre bir şaire iyi ya da kötü derken göz önünde bulundurulacak kriterler hakkında öneride bulunmak, bu çalışmanın en önemli

* Bu çalışma, Yakup Yeşilyaprak tarafından hazırlanan “Adlî Dîvânî'nin Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü” (Yeşilyaprak, 2017) adlı Yüksek Lisans Tezi'nde yer alan “Adlî Dîvânî ve Ahmet Paşa Dîvânî'nin Anlam Dünyası Bakımından Karşılaştırılması” başlıklı bölümün genişletilmiş halidir.

** Ardahan Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Araştırma Görevlisi. E-posta: yakupyesilyaprak@ardahan.edu.tr

10.17498/kdeniz.357579

amaçlarındandır. Bu doğrultuda, şairlerin sahip olduğu malzeme ve bu malzemeyi kullanış şekilleri çalışmanın temel hareket noktalarını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adlı, Ahmet Paşa, Karşılaştırmalı Edebiyat, Karşılaştırma Yöntemi

ABSTRACT

Almost everybody who is interested in literature and poetry has an idea in terms of rating a poet as a good poet or a bad poet in his mind. However, the same is not the case according to what criteria this rating is performed. If there are no criteria and concrete references in the mind of the person in terms of a rating or evaluation, the rating or evaluation in question will be unhealthy. This also indicates that the person does not have the necessary consciousness and accumulation of knowledge when evaluating a literary work. Because, if the person regards a literary text as superior to another literary text based on some criteria, his criteria or provision, which is the result of these criteria, even if they are wrong, can provide important data concerning the nature of the text. In this study, the criteria and concrete references that distinguish a literary text from another literary text, or a poet from another poet were put forward specific to the case of the divans of Adli (Adlı) and Ahmet Pasha. The aim, however, was both to demonstrate the role of the method of comparison in achieving the true character of a literary work, and to encourage people to turn to concrete references when two poets or literary works are compared or evaluated. The reason behind the selection of Ahmet Pasha and Adli as poets was to believe that it was necessary to compare Ahmet Pasha – being considered by many researchers to be the best poet of his time and the founder of the classical Turkish poetry, but not much concrete data have been presented to support this – and Adlı – relatively having remained in the shadows – based on concrete data. Accordingly, it was one of the most important goals of this study to suggest criteria to consider when a poem is said to be good or bad. In this direction, the materials that the poets possessed and the way they used these materials constituted the basic action points of this study.

Key Words: Adli, Ahmet Pasha, Comparative Literature, Comparison Method

АННОТАЦИЯ

Почти каждый кто интересуется литературой и поэзией по своему оценивает хорошего и плохого поэта. Однако, на основании каких критериев сделаны эти оценки непонятны. Если исследователь рассматривает один литературный текст, как превосходящий над другим литературным текстом, и превосходство не содержат в себе определенных критериев и конкретных ссылок, это указывает на то, что критик не владеет достаточной информацией. В этом исследовании были проанализированы литературные тексты Адли и Ахмета Паши, где были выдвинуты критерии и конкретные ссылки, которые превосходили как одного поэта над другим, так и один литературный текст

над другим. Цель этого исследования состояла в том, чтобы продемонстрировать роль метода сравнения и побудить читателя обратиться к конкретным ссылкам при сравнении и оценивании двух поэтов или двух литературных произведений. Причина избрания Ахмета Паши и Адли как поэтов, заключается в том, что Ахмет Паша в сравнении с Адли, является основоположником классической турецкой поэзии и со стороны многих научных деятелей считается одним из лучшим поэтов периода. Соответственно, одной из самых важных целей этого исследования является предложение критериев, на основании которых можно будет определить качественное или не качественное произведение. В этом направлении использованы материалы поэтов и способы использования этих материалов.

Ключевые слова: Адли, Ахмет Паша, сравнительная литература, сравнительный анализ.

GİRİŞ

Bir edebî metnin gerçek niteliğine ulaşma çabasıyla atılan adımlardan biri de karşılaştırma yöntemidir. Türk edebiyatı metinleri üzerine karşılaştırma yöntemiyle yapılan çalışmaların önemli sorunlarından biri kapsam sorunudur. Küçük ayrıntıların araştırmacıyı önemli bulgulara ulaştırabileceği söz konusu yöntemde kapsamın sınırı, yapılan çalışmanın niteliğiyle ters orantılıdır. Yapılan çalışmanın kapsamı ne kadar dar olursa, çalışmadan alınacak verimin o kadar yüksek olacağı kanaatindeyiz. Çalışmamızın temel amaçlarından biri kapsamı mümkün olduğunca dar tutarak somut bulgulara ulaşmaktır. Bu doğrultuda Adlî ve Ahmet Paşa divanlarını somut unsurlardan hareketle anlam dünyası bakımından karşılaştırmaya çalıştık. Bunu yaparken en önemli argümanlarımızdan biri, şairlerin şiiri yazarken sahip oldukları malzeme oldu. Metinler üzerinden söz konusu malzemenin nicelik ve nitelik olarak değerlendirilmesi, bizi aynı zamanda anlam dünyaları bakımından bir değerlendirmeye de sevk etmiş oldu. Sahip olunan malzeme ve bu malzemenin işleniş şeklinin bir bütün olarak değerlendirilmesi, bizi şairlerin anlam dünyası hakkında somut verilere ulaştırdı. Amacımız, birçok kaynak tarafından devrinin en iyi, klasik Türk şiirinin ise kurucu şairi sayılan Ahmet Paşa ile nispeten gölgede kalmış bir şair olan Adlî'nin şiirlerini karşılaştırarak "İyi şair kimdir ve nasıl iyi şair olunur?" gibi iddialı sorulara verilebilecek cevaplara katkıda bulunmak olmuştur. Bununla hedeflenen temel gaye ise söz konusu soruların zihinlerde canlı kalmasını sağlayarak yapılacak çalışmalara katkıda bulunmaktır. Zira, geçmişte ve günümüzde birçok araştırmacının düştüğü en büyük hatalardan biri de elde hiçbir somut veri olmadan bir şairi bir diğer şairden üstün görme yanlılığıdır. İki şair, karşılaştırılırken "Hangi kriterlere ışığında?" sorusuna verilebilecek cevaplar tamamen yanlış bile olsa, hiçbir argümana dayanmaksızın yapılan karşılaştırmalardan daha sağlıklı veriler sağlayacaktır.

Karşılaştırmalı edebiyat ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunda yapılan tanımlar daha çok farklı dil ve kültürlerdeki metinlerin karşılaştırılmasına uygun tanımlardır. Bu tanımlardan biri Kefeli'ye aittir:

“Karşılaştırmalı edebiyat benzerlik, tesir ve yakınlık meselelerini inceleyen sistemli bir sanat olarak nitelenir. Farklı milletlerin, farklı dil ve kültürlerin edebî metinlerini inceleyerek onlar arasındaki paralelliği, benzer ve farklı noktaları tesbit eden bu sanat dalı aynı zamanda felsefe, sosyoloji, psikoloji, sinema gibi sahalarla edebiyat arasında ilişki kurarak daha geniş bir bakış açısı kazandırır” (2000: 9).

Konuyla ilgili Aytaç’ın tanımı da Kefeli ile benzerlik gösterir: “Görevi, işlevi, farklı dillerde yazılmış iki eseri konu, düşünce ya da biçim bakımından incelemek, ortak, benzer ve farklı yanlarını tespit etmek, nedenleri üzerine yorumlar getirmektir” (1997: 7). Eserlerinde karşılaştırmalı edebiyatın ilk ortaya çıkışından günümüze kadar geçirdiği aşamaları ele alan Rousseau ve Pichois de karşılaştırmalı edebiyatın uzun bir dönem boyunca millî edebiyatlar arasındaki ilişkilerin incelenmesinden ibaret olduğunu iddia etmektedirler (1994: 12). Konu hakkında incelemelerde bulunan Enginün’ün de karşılaştırmalı edebiyata yaklaşımı benzer yöndedir (2011: 11-13). Konuyla ilgili araştırmacıların görüşleri ve yaklaşımlarına bakıldığında karşılaştırmalı edebiyat denilince akla ilk olarak farklı dil ve kültürdeki metinlerin karşılaştırılması gelmektedir. Ancak hem aynı araştırmacıların konu hakkında başka yaklaşımların da mümkün olabileceğini ifade etmesi hem de günümüzde yapılan birçok bilimsel çalışma, karşılaştırmalı edebiyatın kapsamının genişleyebileceğini göstermektedir. Karşılaştırılmak için seçilen metinlerin farklı dil ve kültüre ait olma zorunluluğunun ortadan kaldırılması, karşılaştırma yöntemiyle ulaşılmak istenen amaçlara da çeşitlilik kazandırır. İki farklı dil ve kültüre ait metin seçilirken temel hedefler, söz konusu metinlerin ortak, benzer ve farklı yönlerini tespit etmek ve bunları değerlendirmektir. Ancak seçilen metinler aynı dil ve kültüre ait olursa araştırmacı, iki metnin ortak malzemesi olan dil ve kültürün işleniş şekline hareketle metinlerin edebî ve sanatsal niteliğiyle ilgili sonuçlara varmayı da amaçlayabilir: “Nitelik ve sanatın varlık bilgisi, Wellek’te karşılaştırmalı edebiyatın temel ereği olarak belirir” (Sakallı, 2012: 243). Çalışmamızda şairi daha iyi tanımak ve “İyi şair kimdir ve nasıl iyi şair olunur?” gibi sorulara alternatif cevaplar bulabilmek için Adlî ve Ahmet Paşa’nın divan metinlerini karşılaştırma yöntemiyle ele almaya çalıştık. Şairlerin sahip olduğu malzeme ve bu malzemeyi kullanım şekilleri çalışmamızın temel hareket noktaları oldu.

SOMUT VERİLER IŞIĞINDA ADLÎ DÎVÂNİ VE AHMET PAŞA DÎVÂNİ’NİN KONU DAĞARCIĞI VE KONUNUN İŞLENİŞ ŞEKLİ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Ahmet Paşa hem Adlî ile aynı dönemde yaşadığı için hem de birçok araştırmacı tarafından Klâsik Türk şiirinin kurucusu sayıldığı için her iki şairin şiirlerinin karşılaştırılması, Adlî’nin Klâsik Türk şiirindeki yerini belirlemek adına önemli veriler sunacaktır. Adlî (II. Bâyezîd) (1447) ve Ahmet Paşa’nın (1426) doğum tarihleri arasında 21 yıl vardır. Divan nüshalarının hangi tarihlerde yazıldığıyla ilgili elimizde herhangi bir bilgi olmasa da sadece aradaki bu yıl farkından bile Adlî’nin şiirlerinin büyük bölümünü Ahmet Paşa’nın şiirlerinden

sonra söylediği tahmin edilebilir. Zira, Muhsin Macit de Adlî'nin şiirlerinde Ahmet Paşa etkisinin olduğunu söylemektedir (2007: 30). Bunda Adlî'nin şiire ve şaire olan yakın ilgisinin dahil bulunmakla birlikte Ahmet Paşa'nın Fatih zamanında kaybedilen itibarını geri kazanmak için Adlî'ye yakın olma çabalarının da etkisi olabilir. Ayrıca dönem itibarıyla özellikle Osmanlı coğrafyasında örnek alınabilecek şairlerin başında Ahmet Paşa'nın gelmesi de söz konusu etkileşime yol açan faktörlerden olmuştur. İki şairin de şiirlerini kaleme aldığı dönem, klâsik şiirin biçimlenmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde de üslup olarak klâsik üslubun hakim olduğu söylenebilir. Klâsik üslupta şairler, şiirlerini aşık-sevgili-rakip üçlüsünden oluşan aşk üçgeni temelinde oluştururlar. Söz konusu üslupta şair, sahip olduğu bütün birikimi kullanarak sevgiliyi yüceltmek, aşığı özellikle sevgili karşısında aciz göstermek ve rakibi de kötölemek için kullanır. Bir şairi diğer şairlerden üstün kılan faktör ise söz konusu birikimin zenginliği ve ne kadar ustalıklarla kullanıldığıyla belirlenebilir. Bu anlamda belli başlı bazı konular üzerinden Adlî ve Ahmet Paşa'yı karşılaştırmak, Adlî şiirlerinin niteliğiyle ilgili yapılacak değerlendirmeleri daha somut verilere dayandıracaktır.

Dini-tasavvufî kavramlar ve bunların şiirdeki işlevlerine bakıldığında Ahmet Paşa'nın şiirlerinin Adlî'nin şiirlerinden çok daha zengin olduğu söylenebilir. Adlî'de söz konusu kavramlar daha çok genel ve her klâsik şair tarafından kullanılabilen kavramlarken Ahmet Paşa'da bunlar daha çeşitli ve işlev olarak daha özgündür. Örneğin “Kabe” kavramı Adlî'de klâsik anlamı olan “kuy-ı yâr” yani “sevgilinin mahali” olarak geçerken Ahmet Paşa'da bu anlamının yanında Kabe halkası, Kabe örtüsü, Kabe oluğu, Sa'y ve Lebbeyk gibi ilgili kavramlar da farklı işlevlerle kullanılır.

Adlî:

Pertev-i nûr-ı cemâlûn görmege iy meh senûn

Ka'be-i küyuñ melâ'ik her dem iderler tavâf (G.48/3)¹

(Ey Ay yüzlü sevgili, senin cemalinden yansıyan ışığı görebilmek için melekler Kabe gibi olan evini her an tavaf ederler.)

Ahmet Paşa:

Ey hüsn harîminde yüzü Ka'be vü ma'bed

V'ey halka-i Beytü'I-Haram ol zülf-i müca'ad (G.29/1)²

(Ey güzellik haremünde yüzü Kabe ve mabet gibi olan sevgili. Ve ey saçının kıvrımı, Kabe örtüsünü tutturmak için kullanılan bakır halkalar gibi olan sevgili.)

Görüldüğü gibi Ahmet Paşa, Kabe ile ilgili en ufak ayrıntıları bile şiirinde benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Sevgilinin saçlarındaki kıvrım, Kabe örtüsünü bir arada tutmaya yarayan bakır halkalara benzetilmiştir.

Dini kavramların şiirdeki işlevlerinin zenginliği açısından Ahmet Paşa'nın

¹ Adlî Dîvânı'ndan yapılan alıntılarda Yavuz Bayram'ın “Adlî Dîvânı” (Bayram, 2008) adlı eseri esas alınmıştır.

² Ahmet Paşa Dîvânı'ndan yapılan alıntılarda Ali Nihat Tarlan'ın “Ahmet Paşa Dîvânı” (Tarlan, 1992) adlı eseri esas alınmıştır.

üstünlüğü “kible” kavramı üzerinden de örneklendirilebilir. Kible Adli’de klâsik benzetme unsuruyla geçerken Ahmet Paşa’da bu anlamının yanında “kuble” anlamına gelen “öpücük” anlamıyla da tevriyeli kullanılır (Tolasa, 2001: 61).

Adli:

Ka’be-i hüsnuñde zâhid görse kaşuñ iy şanem

Ğible(y)i terk eyleye yüz döndere mihrâbdan (G.107/3)

(Ey sevgili, Kabe gibi olan yüzünün güzelliğinde kaşını gören zahit, kibleyi terk edip mihraptan yüz çevirir.)

Ahmet Paşa:

Kible kapın bûsesi cânlar bağışlar âşıkâ

Kıbletül’-uşşâk min ma’sûk fi hâzi’l-kabil (G.184/9)

(Kible gibi olan kapının busesi aşıklara canlar bağışlar. Aşıkların kiblesinin sevgili olması bu yüzdendir.)

Görüldüğü gibi her iki şairde de “kible” sevgilinin eşiği anlamına gelirken Ahmet Paşa’da ayrıca “öpücük” anlamıyla tevriyeli kullanılır. Bu durum Ahmet Paşa’nın dini konularda Adli’den daha rahat olmasından kaynaklandığı gibi, asıl sebep onun Adli’ye göre daha kıvrak bir şiir zekasına ve daha zengin bir repertuvara sahip olmasıdır.

Dini kavramların kullanılmasında Adli’nin Ahmet Paşa’ya göre çok daha yüzeysel kaldığı daha fazla örnekle de açıklanabilir. Ancak durumun anlaşılması için söz konusu örneklerin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Adli, dini kavramların kullanımı konusunda şiir genelinde yüzeysel kalsa da bazı istisnalar da mevcuttur. Örneğin “zemzem” kavramının aşığın gözyaşlarına benzetilerek kullanılması çok sık karşılaşılan bir durum değildir. Bir diğer örnek ise Mesih’e benzetilen sevgilinin dudağının üzerine düşen saçın Cebrail’e benzetilmesidir. Söz konusu örnekler çalışmanın sözlük kısmında şöyle geçer:

zemzem: Kâbe’nin yanında meşhur bir su kuyusu, yeryüzündeki suların en faziletli olarak kabul edilir | aşığın gözyaşları (Yeşilyaprak, 2017: 561).

G.90/3 Ğible hağkđ şanemâ Ka’be olaldan küyuñ / Gözlerüm yaşımı kıldum o Ğaremde **zemzem**

(Ey put gibi olan sevgili, kible hakkı için senin evin kâbe gibi olalıdan beri, gözyaşlarımı o Beytül Haram’da zemzem kıldım.)

RûĞü’l-emîn: dört büyük melekten biri olan Cebrail | sevgilinin saç (Yeşilyaprak, 2017: 447).

G.117/5 Ŧudağunu üstine zulfuñ egildüĞini gören / Didi ki vahy getürmiş Mesih’e **RûĞü’l-emîn**

(Saçlarının dudaklarının üzerine doğru kıvrıldıĞını görenler, “Cebrail, Mesih’e vahiy getirmiş.” dedi.)

Söz konusu örnekler de artırılabilir. Ancak yine de bu, Adli’nin Ahmet Paşa’ya göre dini kavramları kullanmada yüzeysel kaldığı sonucuna varmamıza engel teşkil etmez.

Tasavvufi kavramların şiirde kullanıldıkları işlev bakımından Adli ve Ahmet Paşa’da önemli benzerlikler vardır. Her iki şair de bu kavramları şiire çoğunlukla

aşk üçgeni çerçevesinde benzetme unsuru olarak dahil eder. İkisinin de şiirinde hakim olan rindâne tavır onları sürekli tasavvuf etkisinde olmaktan alıkoyar. Şairlerin ikisi de bu durumun farkında olduğunu kaleme aldıkları şu beyitlerle ifade ederler:

Adlî:

Er iseñ zînetine dünyenüñ meyl eyleme zinhâr

Şakın aldamasun ‘Adlî seni bu Zâl-i mekkâre (G.131/5)

(Ey Adlî, sakın seni bu hilekâr felek/yaşlı, acuze kadın aldatmasın. Erkek isen dünyanın süsüne meyletme.)

Ahmet Paşa:

Yâ ırgür ben mürîdini murada

Yâ gönlümden çıkar dünyâ hevâsın (K.9/11)

(Ya ben müridini muradına erdir. Ya da gönlümden şu dünya hevesini çıkar.)

Söz konusu beyitlerde her iki şairde de dünyevi hayata karşı bir zafiyet olduğu aşikardır. Ancak Ahmet Paşa’da tasavvuf Adlî’ye göre daha yüzeysel kalır. Tasavvuf kavramlarının çeşitliliği açısından Ahmet Paşa Dîvânı daha zengin olsa da bunların hem tasavvuf konulu gazelerde hem de diğer gazelerde Adlî Dîvânı’nda daha etkin ve işlevsel kullanıldığı görülür. Örneğin Ahmet Paşa, Haydari tarikatına bağlı dervişlerin kulaklarında halka ve ellerinde taslarla gezdiğini bilir ve bunu şiirinde bir benzetme unsuru olarak kullanır. Ancak bu kullanım samimiyetten uzak bir kullanımdır. Adlî’de ise tasavvufi kavramlar çok daha samimi bir dille şiire dahil olurlar. Aşağıdaki beyitte Adlî, feryadının büyüklüğünü anlatmak için “neylere çatlamaması için sarılan demir tel” anlamına gelen ve sıklıkla dervişlerin bellerine bağladıkları kemere benzetilen “gayret kemeri” ifadesini kullanır.

Adlî:

Feryâdına nâlân oluban idemedi ney

Bilinde niçe gerçi ki gayret kemeri var (G.20/5)

(Belinde o kadar gayret kemeri olmasına rağmen senin feryadını duyup inleyen ney bile dayanamadı.)

Ahmet Paşa:

Devrâna girdi tâs ile mâh-ı felek kim ol

Mihrinle haydari gibi halka-be-gûşdur (G.48/2)

(Gökyüzündeki ay, tas ile öyle bir devrâna girdi ki senin aşkınla kulakları halkalı Hayderî dervişlerine dönmüştür.)

Örneklerde de görüldüğü gibi Adlî ve Ahmet Paşa’nın tasavvufi kavramları kullanmada ayrıldıkları nokta, samimiyettir. Bunun sebebi, Adlî’de dervişliğe duyulan özlemdir. Ancak Adlî, dervişliğe duyulan özlemi sık sık ifade etse de bu, onun şiirlerinin genelini “tasavvuf merkezli” olarak değerlendirmek için yeterli değildir. Zira, Adlî’nin şiirlerinin genelinde rindâne ve aşıkâne bir tavır görülür. Onun özellikle münacat, tevhid ve na’t türünde yazılan ilk üç gazelinde görülen samimi dil, Adlî’nin mutasavvıf bir şair olarak algılanmasına neden olmuştur. Ancak Adlî’nin şiirlerinin geneli için bu değerlendirme doğru olmayacaktır. Onun şiirlerindeki kişiliğini özetlersek, dervişliğe özlem duyan ama çoğunlukla rindâne

bir tutum sergileyen bir kişilikten bahsedebiliriz. Bu anlamda Ahmet Paşa'dan farkı, dervişliğe duyulan özlem ve bu özlemin ifade edildiği şiirlerindeki samimi dildir. Aşağıdaki ilk iki beyit onun dervişliğine duyulan özlemini ifade ederken son iki beyit ise rindâne ve aşıkâne tutumunu özetler. Şiirin geneline hakim olan tavır rindâne ve aşıkâne tavidir³.

Dervişliğe duyulan özlem:

Saltanat gavğâsıdır 'Adlî seni dil-teng iden

Hırka-püş olanda vardur var ise hurrem gönül (G.73/6)

(Ey Adlî, seni sıkıntıya sokan saltanat kavgasıdır. Varsa mutlu bir gönül o da dervişlerdedir.)

Meşrebün âb-ı revân gibi eger şâf eyleyüp

'Âşık-ı şâdık geçerseñ gel beru dîdâre bak (G.2/5)

(Eğer gerçek âşık olmak istersen meşrebini akan su gibi saf hale getirip sevgilinin yüzüne bak.)

Rindâne ve âşıkâne tavır:

Rahm idüp 'Adlî'ye dil-ber didi itüm gibi gel

Sen izüm gözleyürek gitdüm uş âhû gibi ben (G.111/7)

(Sevgili, Adlî'ye acıyıp itim gibi gel dedi. Ben ise senin izini sürerek ceylan gibi seke seke geldim.)

Didüm vaşluñ müyesser ola mı dir

Delü misin ya serhoş ya yedün beng (G.57/4)

(Sevgiliye sana kavuşmak nasip olur mu dedim. "Deli misin, sarhoş mu yoksa esrar mı çektin." dedi.)

Zahit karşısında takınılan tavır konusunda Adlî ile Ahmet Paşa arasında çok net benzerliklerin olduğu söylenebilir. İki şairin de zahit hakkında verdikleri hüküm sebepleri farklı olsa da aynıdır:

Adlî:

Zâhidün yiri olursa yiridür nâr-ı Caḥîm

Küfr zülfün olmadı anuñçün îmâni dürüst (G.12/3)

(Senin dinden çıkarıcı güzellikte kara saçlarınla sınanmadığı için zahidin yeri cehennem olsa yeridir.)

Ahmet Paşa:

Yeridir eger nâr-ı cahîme gire zâhid

Kim yanıcı anda hacir olur hatab olmaz (G.115/6)

(Cehennem de yanacak olan şey, odun değil taş olduğu için zahidin yeri cehennem olsa yeridir.)

Adlî de Ahmet Paşa da zahidin yerinin cehennem olduğunu söyler. Adlî, zahidin sevgilinin imanını elden alabilecek güzellikteki saçlarıyla sınanmadığını ve bu yüzden de onun imanının kusursuz olamayacağını düşünür. Ahmet Paşa ise

³ Ali Yıldırım, "Eski Türk Edebiyatı Kaynaklarında Görülen Yanlış ve Çelişkiler" adlı makalesinde şairlerin üslubu için kullanılan "samimi" ifadesinin araştırmacının dayatması olduğunu iddia etmektedir. Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. (Yıldırım, 2007).

cehennemde odunların değil kalbi zahit gibi taş olan insanların yanacağını söyleyerek zahidin yerinin cehennem olduğunu söyler. Başka bir beyitte Ahmet Paşa da tıpkı Adlî gibi aynı sebepten zahidin imanının eksik olduğunu söyler.

Âşıkın gönlü sınıktır ahd ü peymânı dürüst
Zâhidin olmaz saçın küfrünsüz îmânı dürüst (G.20/1)

(Aşığın gönlü kırık, ahdi ve konuştukları ise sağlamdır. Zahidin ise sevgilinin kara saçlarıyla sınanmadığı için imanı bile sağlam değildir.)

Zahidin riyakarlığı konusunda Adlî'nin kullandığı ifadeler Ahmet Paşa'ya göre hem derinlik hem de işlevsellik bakımından daha güçlüdür.

Adlî:

Halvetünde baş kesersin kan içüp
Şüfi ne nef üñ var istiğfardan (G.114/4)

(Mademki halvetinde kan içip baş keserek dedikodu yapıyorsun, öyleyse ey sufi, istiğfardan senin ne kazancın var?)

Ahmet Paşa:

Zâhîde mezheb sorarsan zerk u tezvîr ü riyâ
Âşıkâ meşreb sorarsan hüsn-i hûbân-ı Tarâz (G.124/4)

(Zahidin mezhebini sorsan iki yüzlülük ve yalan, aşığa meşrebini sorsan Taraz güzellerinin güzelliğidir.)

Görüldüğü gibi Adlî'de de Ahmet Paşa'da anlatılmak istenen zahidin riyakarlığıdır. Ancak Ahmet Paşa'da bu durum çok sade ve şiir diline pek de uygun olmayan bir dille ifade edilirken Adlî'de ise kullanılan dil ve seçilen ifadeler şiir diline çok daha uygun düzeydedir. “İnsanlar hakkında kötü düşünmek, atıp tutmak” anlamına gelen “kan içip baş kesmek” deyimini, Adlî'nin zahidin riyakarlığını çok güçlü bir şekilde anlattığı bir ifadedir. Zira, zahit halvette sürekli istiğfarda bulunsa da kendisi gibi olmayanlar hakkındaki kötü düşünceleri ile riyakâr bir kişiliğe bürünür. Bu anlamda seçilen ifade yerinde ve doğru bir ifade olarak değerlendirilebilir. Burada ifadeye derinlik ve zenginlik katan en önemli husus ise “baş kesmek” ifadesinin Mevlevilikteki anlamıdır. “Baş kesmek” deyimini, Mevlevilikte dervişlerin şeyhlerinin karşısına geçip bağlarını eğmeleri ve dolayısıyla teslimiyetini göstermeleri anlamına gelir. Adlî, şiirinde iki deyimini iç içe kullanarak hem ifadeyi güçlendirmiş hem de söz konusu davranış üzerinden zahidi eleştirmiştir. Baş kesmek deyimini Adlî, başka bir beytinde yine zahidi suçlamak amacıyla kullanır. Burada da şair, kendisini sevgiliye olan ilgiden dolayı eleştiren zahidin, kimsenin olmadığı, تنها yerlerde güzel gözlü dilberlere büyük bir ilgi gösterip baş eğerek teslimiyet gösterdiğini söyler. Böylece zahidin riyakarlığı başka bir güçlü ifadeyle anlatılmış olur.

Kendü añmaz halvetinde başlar kesdüğünü
Tanz ider şüfi bize ol gözleri tannâz için (G.108/4)

(Zahit, halvetinde başlar kestiğinden hiç bahsetmez ama bizi baştan çıkarıcı gözlere sahip sevgiliye meylettığımız için hor görür.)

Görüldüğü gibi âşıkâne ve rindâne tavrın hakim olduğu şiirlerde Adlî'nin Ahmet Paşa ile çok ciddi benzerlikleri vardır. Hatta incelediğimiz örneklerde

Adlî'nin özellikle zahit eleştirisinde Ahmet Paşa'dan daha güçlü ifadeler kullandığı söylenebilir.

Klâsik şairlerin repertuvarında önemli yer tutan tarihi-efsanevi şahıslar, Adlî ve Ahmet Paşa'nın şiirine benzer işlevlerle girer. Bunlar sahip olduğu özelliklerle sevgili-aşık-rakip üçgeni temelinde benzetme unsurlarıyla şiire dahil olur. Örneğin Hz. Yusuf'un şiire kattığı anlam, Adlî ve Ahmet Paşa'da hemen hemen aynıdır. İkisi de sevgilinin güzelliğini anlatmak için, Hz. Yusuf'un güzelliği ve hayatına atıfta bulunurlar. Benzetme unsurları ve kullanılan sözcükler arasında da çok önemli benzerlikler vardır.

Adlî:

Yûsuf-ı Mısrî'ye kıymet ağırı altunimîş

Hâk-i pâyuñ cevheri biñ câna erzândur senüñ (G.54/4)

(Mısırlı Yusuf'un değeri ağırlığınca altınmış. Öyleyse, senin ayak tozunun değeri için bin can bile ucuzdur.)

Ahmet Paşa:

Satıldığında Yûsuf tartıldı gerçi miske

Sen câna tartılırsın aylaksın ol bahâya (G.263/8)

(Eğer Yusuf ağırlığınca miske satılıyorsa senin ağırlığınca cana satılman bile senin için bedava demektir.)

Her iki beyitte de kimi rivayetlere göre Mısır Azizi tarafından eşsiz güzelliği nedeniyle ağırlığınca altına, kimi rivayetlere göre ise ağırlığınca miske köle olarak satın alınan Hz. Yusuf'un hikayesine atıf vardır. Adlî, sevgiliye ithafen beytinde kısaca "Eğer Mısırlı Yusuf (Hz. Yusuf) güzelliğinden dolayı ağırlığınca altın ediyorsa, senin sadece ayak tozunun kıymetine bile bin can ucuz gelir." derken Ahmet Paşa da "Yusuf satıldığında miskle tartılmıştı ama eğer satılan kişi sen olsaydın böyle bir ücret bile sana az gelirdi." der. Görüldüğü gibi her iki şairin de Hz. Yusuf'u beyitlerinde ele alışı hem işlev bakımından hem de anlam bakımından hemen hemen aynıdır. Benzer bir durum Hz. Muhammed'in amcası olan ve İslam karşıtı olmasıyla ünlü Ebu-Leheb için de geçerlidir. Söz konusu şahıs üzerinden yapılan benzetmeler ve beyitlerdeki kurgu çok önemli benzerlikler barındırır.

Adlî:

Kûyından anuñ sür ki rakîbi göre 'Adlî

Cennet'de eger itse mekân Bû-Leheb olmaz (G.33/7)

(Ebu-Leheb'in cennette mekân edinmesi imkansız olduğu için köyünden rakibi sür ki Adlî görsün.)

Ahmet Paşa:

Agyâr kapın Kâ'besini beklemesin kim

Ahmed var iken hâfız ana Bû-Leheb olmaz (G.115/8)

(Rakip, Kabe kapısı gibi olan kapıda beklemesin. Zira, Ahmet var iken onun bekçisi Ebu Leheb olmaz.)

Adlî, sevgilinin bulunduğu yeri cennete, Ahmet paşa ise Kabe'ye benzetir. Adlî, cennette Ebu-Leheb olmaz diyerek Ahmet Paşa ise Kabe'de Ebu-Leheb olmaz diyerek onun sevgilinin mekânından kovulmasını ister. Dolayısıyla Ebu-Leheb her

iki şair tarafından da rakibe benzetilir. Hz. Yusuf ve Ebu-Leheb örneklerinde detaylı bir şekilde açıkladığımız benzerlikler Attar, Ayaz, Cem, Dara, Ferhad, Gaznevi, Hızır, Hüsrev, Hz. İsa, Keykavus, Leyla, Mecnun, Mahmud, Hz. Muhammed, Hz. Musa, Numan, Rüstem, İskender ve Zal gibi şahısların şiirdeki işlevleri için de geçerlidir. İşlev olarak şahısların şiirde kullanılması çok önemli benzerlikler gösterse de Ahmet Paşa'nın bu konudaki repertuarı Adlî'ye oranla çok daha geniştir. İsfendiyar, Feridun, Neriman, Nemrud, Firavun, Mani, Nigisa ve Barbüd, Vamık u Azra gibi şahıslar Ahmet Paşa Dîvânı'nda yer alıp Adlî Dîvânı'nda yer almayan şahıslardır. Bunların şiirde yer almaması dolayısıyla sahip oldukları işlevlerin de yer almadığı anlamına gelir. Bu nedenle bu konuda Ahmet Paşa'nın kullanım olarak Adlî ile benzerlik taşıdığı ama zenginlik açısından ondan üstün olduğu söylenebilir.

Tarihi-efsanevi şahısların şiirdeki işlevlerinin yanında toplumsal tiplerin şiirdeki işlevleri de iki şairde benzerlik gösterir. "Yol kesen, haydut" anlamına gelen "harami", her iki şairde de sevgilinin gözlerine "kan dökücü" özelliğiyle benzetilerek kullanılır. Kurgular arasındaki benzerlik yine dikkat çekicidir. Her ikisi de harami sözcüğündeki haram ifadesinden dolayı helal-haram ve Müslümanlık ilişkisi üzerinden beyitteki kurgusunu oluştururlar.

Adlî:

Behey kâfir Müselmânlık yolında var mıdır bu kim

Harâmî gözlerüne kanımı içmek helâl olmak (G.51/3)

(Behey kafir sevgili, Müslümanlık yolunda kan dökücü gözlerine (kâfir) kanımın helal olması var mıdır?)

Ahmet Paşa:

Âyet-i hüsnünle sen vaslın harâm ettin bana

Ben harâmî çeşmine kanım helâl etmek neden (G.233/2)

(Güzellik ayetininle bana kavuşmayı haram ettin de kan dökücü gözlerine kanımı helal etmek neden?)

Adlî Dîvânı ve Ahmet Paşa Dîvânı'nda kullanılan şahıslarda işlevler benzerlik gösterse de zenginlik ve çeşitlilik bakımından Ahmet Paşa Dîvânı çok daha üstündür. Ancak yine de Ahmet Paşa Dîvânı'nda yer almayıp Adlî Dîvânı'nda yer alan bazı şahıslar vardır. Örneğin, "İslam hukukunda bir kasaba veya şehir halkının şer'î emir ve yasaklara uymasını sağlamakla görevli olarak çarşı ve pazarı kontrol eden, ticarî davalara ve bazı amme davalarına bakan belediye zabıta memuru." (2017) olan muhtesib, Adlî Dîvânı'nda özellikle rindâne aşıklar tarafından rakip olarak görülen bir şahıs şeklinde geçer. Adlî, muhtesibin sarhoş oldukları gerekçesiyle aşıklar ayıpladığını, hor gördüğünü ancak aşıkların da bundan dolayı onu kafir olarak gördüğünü söyler.

Muhtesib 'aşıkları mest olıcağ ta 'zîr ider

Mes' ele budur ki 'aşıklar anı tekfir ider (G.28/1)

(Muhtesip, aşıkları sarhoş olduklarında ayıplar ama mesele şu ki aşıklar da onu kafir ilan eder.)

Adlî Dîvânı'nda dikkat çeken bir diğer toplumsal tip ise tellaldır. Adlî,

beytinde tellal'i aşk'a benzetir. Buna göre tellal, nasıl ki şehirden şehre gidip malını satıyorsa aşk da gam malını can'a satar. Aşığın canı, böylece aşk yüzünden gam sahibi olur.

‘Işk dellâli gönül şehrine seyr itdükçe

Ġam metâ‘ına hemân cânı ħarîdâr eyler (G.24/4)

(Aşk tellalı, gönül şehrine gittikçe gam ürününe canı müşteri kılar.)

Adlî'nin çekilen acı sonucu akan gözyaşlarının çokluğunu kullanmak için kullandığı “şinaver” yani “yüzücü” tipi de beyte kazandırdığı anlam bakımından önemlidir. Adlî, söz konusu ifadenin yer aldığı beyitte “gözyaşlarımla oluşan denizde yüzücü geçebilir ama göz bebeğime kurtulmak nasip olmadı” der.

Baħr-ı eşkümde şināver geçer idi lîkin

Olmadı merdümek-i dîde-i nemnāk ħalâş (G.43/3)

(Gözyaşlarımla oluşan denizde yüzücü geçebilir ama o denizden göz bebeğime kurtulmak nasip olmadı.)

Kedhuda (hizmetçi), mühürdar (hizmetçi) rakamsaz (hizmetçi), hâcip (fermanı yerine getiren kimse), pasban (bekçi), seġban (av köpeğine bakan kimse), zindancı, mübaşir, kâsıd, bezzaz (kumaş alıp satan), sarraf, kassab, hammar (meyhaneci), rakkas, hokkabaz, hınyager (şarkıcı), kavval (şarkıcı), mader (anne), hemşire, gelin, yetim gibi şahıslar Ahmet Paşa'da kullanılıp Adlî'de kullanılmayan tiplerdir. Bunların sahip olduğu özelliklerle şiire kattığı işlev göz önünde bulundurulursa iki şair arasındaki nitelik farkı da ortaya çıkmış olur. Sail ve yetim tiplerinin Ahmet Paşa'da şiire kazandırdığı anlama bakılırsa repertuarı geniş olan şairlerin nitelik olarak nasıl ön plana çıktıklarıyla ilgili daha net değerlendirmeler yapılabilir.

Geldim yetîm-i eşk ile hüsnün zekâtına

Sun bûsen ile sâylîne ey nigâr-ı lâ'ı (K.12/8)

(Ey sevgili, yetim gözyaşlarımla (inci) güzelliğinin zekatına geldim. Şu dilencine öpücüğünle la'ı (dudak) sun.)

Görüldüğü gibi Adlî'de kullanılmayıp Ahmet Paşa'da kullanılan yetim ve sail (dilenci), sahip olduğu özelliklerle şiire önemli işlevler katmıştır. Şair, ilk dizede sevgilinin güzelliğini zekata, gözyaşlarını ise yetime benzetmiştir. Böylece hem güzelliğin aşık üzerindeki etkiye hem de zekat-yetim arasındaki ilişkiye atıf söz konusudur. İkinci dizede ise “sail” sözcüğünün hem “dilenci” anlamına hem de “akan, akıcı” anlamına atıf vardır. Nasıl ki dilenci kapıya gidip değerli bir şeyler dileniyorsa aşık da gözyaşlarıyla sevgilinin yakut taşı gibi değerli olan dudaklarından öpücük dilenmektedir. Bu örnekle şairler arasında nitelik bakımından karşılaştırma yapılırken onların sahip oldukları repertuarın ne kadar önemli olduğu açıkça görülebilir. Repertuarda zenginlik ve dili kullanmadaki beceri iki şair arasındaki farkı belirleme konusunda son derece önemli ölçütlerdir.

Adlî ve Ahmet Paşa'nın anlam dünyasını oluşturan bir diğer unsur da oyunlardır. Adlî Dîvânı'nda çevgan ve tavla oyunları yer alırken Ahmet Paşa'da tavla, çevgan, okçuluk, ata binme ve satranç gibi oyun ve müsabakalar yer alır. Daha önceki konularda olduğu gibi bu konuda da ortak unsurların işlevlerinde ciddi

bir benzerlik söz konusudur. Örneğin, aşağıda her iki şairden alınan birer beyitte çevgan, sevgilinin saçına; çevgan meydanı, sevgilinin güzelliğine; çevgan topu ise ay ve güneşe dolayısıyla da sevgilinin yüzüne/yanağına benzetilmiştir.

Adlı:

Mâh u hırşîdi felek meydânına tûb itmege

Çîn idüp gîsûların müşg ile çevgân bağlamış (G.38/4)

(Ayı ve güneşi felek meydanında çevgan topu yapmak için, saç uçlarını halka halka yapıp saçlarını da çevgan gibi bağlamış.)

Ahmet Paşa:

Çevgân edicek zülfünü meydân-ı cemâle

Ser-geşte olup ay ile gün top olacaktır (G.44/2)

(Güzellik meydanında saçlarını çevgan gibi bağladığında, ay ve güneş sersemleyip çevgan topu gibi yuvarlanacaklardır.)

İki şairde ortak kullanılan bir diğer oyun ise tavladır. Tavlanın işlev olarak şiirde yer alışı da hem benzetme unsuru olarak hem de şiirde oluşan kurgu bakımından çok önemli benzerlikler taşır. Aşağıdaki tanıklarda her iki şairde de tavladaki çift zar, can ve gönle benzetilmiştir. Ayrıca iki şairde de “zâr” kelimesinin “ağlayan, inleyen” anlamıyla tevriyeli kullanımları da söz konusudur. Her iki şair de tavla oyununda kapıların kapanmasını sevgiliyle ayrılmakla özdeşleştirir ve bunun karşısında yaşadığı üzüntüyü ifade eder.

Adlı:

Şeş-der-i hicrâna düşdi ka'beteyn-i cân u dil

Nerd-i gamze ol maqâmı pîşe-i bîzâr ider (G.21/5)

(Can ve gönül zarları ayrılığın altı kapısına düştü. Sevgiliden gelen yan bakışın aşığı zor duruma sokması gibi tavla oyununda da hedefe ulaşmak/sevgiliye kavuşmak zora girdi.)

Ahmet Paşa:

Ey tâs-ı aşkına dil ü cân kâ'beteyn olan

Nerd-i gamında hasret ile zârından senin (G.153/7)

(Ey aşk tasındaki zarları gönül ve can olan sevgili, gam tavlasında hasret de senin, ağlayış, inleyiş de senin.)

Görüldüğü gibi malzeme aynı olduğu zaman iki şair arasında hem benzetme unsurları hem de beyit kurgusu neredeyse birebir aynıdır. Adlı, hayal dünyasındaki malzemeyi şiire dönüştürmede Ahmet Paşa'nın çok gerisinde değildir. Ancak malzemenin zenginliği konusunda Ahmet Paşa'nın bariz üstünlüğü onu Adlı'ye birçok bakımdan üstün kılar. Örneğin, aşağıdaki beyitte sevgiliye duyulan aşkı satranç oyununa benzeten Ahmet Paşa, aşığın bu oyunda sevgili karşısında her zaman şah-mat olmaya mahkum olduğunu dile getirir. Bu örnekte de görüldüğü gibi Klâsik Türk şiirinde ne söylendiğinden ziyade nasıl söylendiği daha çok ön plana çıkar.

Dil beydakını verir ü şeh-mât olur ol kim

Satrenc-i mahabbette ruh-ı yâr ile oynar (G.54/3)

(Kim ki aşk satrancında sevgilinin yanak taşıyla oynarsa o kişi gönül

piyonunu verip şah-mat olmaya mahkum olur.)

Adlî ve Ahmet Paşa'nın anlam dünyasında dikkat çeken bir diğer unsur, şairlerin saltanata bakış açılarıdır. Aşağıdaki iki beyitte şairlerin saltanata bakış açılarının benzer olduğu düşünülse de genel anlamda böyle bir durumdan söz edilemez. Adlî, şiirinde dervişlik ile padişahlık arasındaki çelişkiden doğan sıkıntıları samimi ve derin bir şekilde yansıtırken saltanatı çoğunlukla olumsuz ifadelerle ele alır. Ahmet Paşa ise saltanatı daha çok muhatabını övmek için olumlu ifadelerle kullanır.

Adlî:

'Adliyâ ol şâh-ı hûbâna kul olsam bir nefes

Bakmazidüm saltanatla pâdişâlıktan yana (G.8/4)

(Ey Adlî, o güzeller sultanına bir an bile kul olabilirim, saltanat ve padişahlığın yüzüne bile bakmazdım.)

Ahmet Paşa:

Hâsıl et künc-i ferâgatde kanâ'at gencin

Kim ola saltanatın mülk-i Süleymândan yig (K.19/2)

(Eğer saltanatının Hz. Süleyman'ın mülkünden daha yüce olmasını istiyorsan vazgeçiş köşesinde kanaat hazinesi elde et.)

Görüldüğü gibi bu beyitlerde iki şairin de dervişliği dünya saltanatından üstün tuttuğu görülmektedir. Ancak saltanatın geçtiği diğer beyitlerde saltanata bakış açısı bakımından iki şairde önemli farklılıklar göze çarpar. Ahmet Paşa, muhatabını övmek adına onu hep olumlu ve üstünlük bildiren ifadelerle kullanırken Adlî ise saltanatı olumsuz ifadelerle kullanır. Zira, Adlî'nin birçok şiirinde dervişliğe duyulan özlem dile getirilmektedir.

Adlî:

Saltanat gavgâsıdır 'Adlî seni dil-teng iden

Hırka-püş olanda vardır var ise hürrem gönül (G.73/6)

(Ey Adlî, seni sıkıntılı eden saltanat kavgasıdır. Varsa mutlu bir gönül o da dervişlerdedir.)

Ahmet Paşa:

Âfitâb-ı saltanatsın yürü heft iklimi kim

Tîğının maşrıkla magrib tâbi'-i fermânıdır (K.15/29)

(Yürü çünkü sen yedi iklimin saltanat güneşisin, yürü çünkü Doğu ile Batı senin kılıcının/hükümünün fermanına tabidir.)

Görüldüğü gibi Ahmet Paşa, Fatih Sultan Mehmet'e ithafen yazdığı kasidede onu sahip olduğu saltanat üzerinden över ve saltanatını Doğu ve Batı'yı aydımlatan güneş olarak tasavvur eder. Yani saltanat olumlu bir unsur olarak ele alınır. Adlî ise saltanata bakış noktasında çizgisini bozmadı. O, hemen hemen tüm beyitlerinde saltanatı dervişlik karşıtıyla kötüler. Saltanat onun şiirlerinde çoğunlukla olumsuz bir unsur olarak kullanılır.

SONUÇ

Elbette Adlî ve Ahmet Paşa'nın karşılaştırılmasında çok daha fazla şey söylenebilir. Ancak iki şairin şiire bakış açısı, konu dağarcığı ve bu konu dağarcığının şiirdeki işlevi hakkında genel bir fikre ulaşmak için gerekli örneklerin verildiği düşünülmektedir. Sonuç olarak şunlar söylenebilir: Adlî'nin şiirleri kullanılan dil ve cümle yapıları bakımından Ahmet Paşa'nın şiirleri ile yarışabilecek düzeydedir. İki şairde de Arapça ve Farsça unsurlar çok kullanılmasına rağmen gerek Türkçe fiillerin gerekse Türkçe eklerin hassasiyetle kullanılması dile sadelik kazandırmıştır. Kullanılan dil bakımından iki şair arasındaki en önemli fark Adlî'nin şiirlerinde Eski Anadolu Türkçesine ait unsurların Ahmet Paşa'ya oranla çok daha fazla olmasıdır. Bu durum Adlî'nin eski Türk dillerine olan ilgisiyle açıklanabilir. İki şairin şiirlerinde takındığı tavır ise daha çok rindâne ve aşıkânedir. Tasavvuf konulu gazeller her iki şairde de mevcuttur. Ancak Adlî özellikle konu olarak tasavvufu işlediği gazellerinde samimi bir üslup benimser. Adlî'nin şiirleri baştan sona incelendiğinde 144 gazelinin sadece 5 tanesinde tasavvuf konusunun hakim olduğu söylenebilir. Diğer gazellerinde tasavvuf hem çok nadir geçer hem de daha çok özlem duyulan ancak bir türlü yerine getirilmeyen bir eylem olarak değerlendirilir. Tasavvufî unsurların kullanıldığı beyitlerin çoğunda söz konusu unsurlar sadece benzetme amacıyla kullanılmıştır. Tüm bunlar göz önüne alındığında Adlî'yi mutasavvıf bir şair olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Onun şiirinde baskın olan tavır tasavvufî değil, aşıkâne ve rindânedir. Adlî tasavvuf konusunda bazı gazellerinde sergilediği samimi tavırla Ahmet Paşa'dan ayrılrsa da genel anlamda tasavvufî kavramların şiirde kullandıkları işlevler bakımından Ahmet Paşa ile benzerlik gösterir. Tasavvufî kavramlar her iki şairde de ya aşığın çektiği acıları vurgulamak ya sevgilinin yüceliğini vurgulamak ya da rakibin olumsuz özelliklerini pekiştirmek için kullanılır. İki şairin sahip olduğu konu dağarcığı benzerlik gösterir. Hatta ortak kavramların kullanıldığı beyitlerde söz konusu kavramlar hem işlev olarak benzerlik gösterir hem de beytin kurgusunu oldukça benzer şekilde etkiler. Ancak Ahmet Paşa'nın konu dağarcığının zenginliği konusunda Adlî'ye bariz bir üstünlüğü vardır. Bu durum da onun hem dili kullanma becerisine hem de şairlik kabiliyeti ve hayal gücünü kullanma yetisine olumlu anlamda yansımıştır. Bir şairin repertuarında ne kadar çok benzetme yapabileceği konu varsa onun ifade imkanı o kadar çeşitli ve zengin olur. Dolayısıyla Ahmet Paşa'yı Adlî'den üstün kılan en önemli faktör, Ahmet Paşa'nın konu repertuarındaki zenginlik olarak açıklanabilir. Elbette söz konusu zenginlik, sadece nicelikten ibaret değildir. Şairin hayal dünyasında barındırdığı konulara olan hakimiyeti, onun onları kullanma becerisini de çok önemli ölçüde etkiler. Ahmet Paşa, sahip olduğu birikime olan hakimiyeti ve şairlik yeteneğiyle sadece Adlî'den değil, dönemdeki birçok şairden daha nitelikli şiirler yazmıştır.

KAYNAKÇA

Aytaç, Gürsel. (1997). **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Bayram, Yavuz. (2008). **Amasya'ya Vali Osmanlı'ya Padişah Bir Şair Adlı**. Amasya: Amasya Valiliği.

Enginün, İnci. (2011). **Mukayeseli Edebiyat**. İstanbul: Dergah Yayınları.

Kefeli, Emel. (2000). **Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri**. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Macit, Muhsin. (2007). “İlk Klasik Dönem (1453-1600): Tarihî, Sosyo-Kültürel Bağlam”. **Türk Edebiyatı Tarihi**. (Ed. Talât Sait Halman vd.). c.2, İstanbul: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 19-28.

Rousseau, A.M. ve Pichois, Cl. (1994). **Karşılaştırmalı Edebiyat**. (Çev. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yazgan). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Sakallı, Cemal. (2012). **Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınlararasılık/Sanatlararasılık Üzerine**. Ankara: Seçkin Yayınları.

Tarlan, Ali Nihat. (1992). **Ahmet Paşa Dîvânı**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Tolasa, Harun. (2001). **Ahmet Paşanın Şiir Dünyası**. Ankara: Akçağ yay.

Yeşilyaprak, Yakup. (2017). **Adlı Dîvân'ının Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.

Yıldırım, Yakup. (2007). Eski Türk Edebiyatı Kaynaklarında Görülen Yanlış ve Çelişkiler. **Turkish Studies**, 2(4). s. 1045-154.

---. (2017). “Muhtesip”. Erişim Tarihi: 19.11.2017. <http://lugatim.com/s/muhtesip>.